

**КЕРАМІЧНИЙ КОМПЛЕКС ТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ НЕЗВИСЬКО
З РОЗКОПОК Л. КОЗЛОВСЬКОГО: СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ**

Яна ЯКОВИШИНА¹, Оксана КУЦЕНЯК²

¹*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна, e-mail: jkovyshyna@ukr.net*

²*Львівський історичний музей,
пл. Ринок, 24, 79000, м. Львів, Україна, e-mail: okutsenyak@gmail.com*

Багатошарове поселення біля с. Незвисько (пам'ятка розташована на північній околиці села на високій заплаві (5–6 м) правого берега Дністра над струмком Чорна, що протікає на дні глибого яру) Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. стало відоме після досліджень експедиції Львівського університету під керівництвом Л. Козловського за участю Р. Хатчінсона та Д. Престона у 1926 р. Фрагменти керамічного посуду трипільського часу передані до відділу археології музею НТШ, а пізніше – до Львівського історичного музею. Сьогодні нараховується більше тисячі одиниць зберігання з поселення. Це переважно кераміка часу VI і лише кілька посудинок, датованих VII.

Матеріали з розкопок майже не опубліковано, а у Львівському історичному музеї колекції з двох різних пунктів, які знаходяться біля с. Незвисько змішані.

У розписах на керамічному посуді з'являються поєднання чорних смуг з білими, заповненими тонкими червоними лініями, гірляндовий та ялинковий орнаменти, у деяких випадках композиції поділено на пояси. Очевидно, як зазначав Р. Вульпе, а пізніше К. Черниш, можемо спостерігати у керамічному комплексі пам'ятки перехідні риси від етапу VI до VI–VII. Такий поліхромний розпис бачимо не лише на посуді Незвиська II, але і Кудринців, Фридрівців, Кадиївців, де основна стрічка спіралі змінює ширину і робить нерівні оберти. Чорному кольору надано більшого значення – він тепер не просто лінія, що оконтурює малюнок, а тло композиції. Очевидно, ми маємо справу з перехідними елементами орнаменту. Наявність таких пам'яток давала підстави робити висновки, що перехід від Кукутень А до Кукутень АВ проходив як на заході, так і на сході від Прута. На етапі VI на деяких пам'ятках разом з поліхромним розписом простежено і біхромний, які видозмінювались і з часом, вірогідно, утворили заліщицьку кераміку.

Ключові слова: Незвисько, керамічний комплекс, трипільська культура, Л. Козловський.

Багатошарове поселення біля с. Незвисько (пам'ятка розташована на північній околиці села на високій заплаві (5–6 м) правого берега Дністра над струмком Чорна, що протікає на дні глибого яру) Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. стало відоме після досліджень експедиції Львівського університету під керівництвом Л. Козловського за участю Р. Хатчінсона та Д. Престона у 1926 р. [Kozłowski, 1930, 1939]. Фрагменти керамічного посуду трипільського часу передані до відділу археології музею НТШ [Пастернак, 1933, с. 120], а пізніше – до Львівського історичного музею. Проте матеріали з розкопок майже не опубліковано, а у Львівському історичному музеї колекції з двох різних пунктів, які знаходяться біля с. Незвисько, змішані. Ці обставини, а також той факт, що, окрім трипільських матеріалів, Л. Козловський віднайшов кілька посудин культури лінійно-стрічкової кераміки, спонукали К. Черниш звернутися до повторного дослідження поселення у 1951 р. У цей час трипільознавці вели дискусії щодо ролі культури лінійно-стрічкової кераміки у генезі трипільської культури і для висвітлення цього питання дослідження в Незвисько були перспективними.

Рис. 1. Незвисько. Фрагменти мисок та горщиків із заглибленим орнаментом (розкопки Л. Козловського, 1926)

Fsg. 1. Nezvys'ko. Fragments of bowls and pots with in-depth ornament (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

У 1951 р. Трипільською (Дністровською) експедицією Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) разом з трипільською експедицією Інституту історії матеріальної культури АН УРСР проведено обстеження місцевості біля с. Незвисько під керівництвом К. Черниш [Черниш, 1952]. Починаючи з 1953 р., пвпродовж 5 сезонів (1953–1957) відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР та Державний Ермітаж під керівництвом К. Черниш вели дослідження цього поселення. Упродовж цього часу виявлено 10 різночасових культурних шарів, починаючи з IV тис. до н. е. аж до XII–XIII століть н. е.: культури лінійно-стрічкової кераміки, трипільської (етапи VI та VII), комарівської передскіфського часу, липицької, черняхівської, пшеворської, давньоруської (XII–XIII ст.) [Черниш, 1953; 1954; 1956; 1957].

За результатами досліджень К. Черниш у хронологічній послідовності після верхнього горизонту Городниці-Городище у Верхньому Придністер'ї йде поселення нижнього горизонту біля с. Незвисько II, де розкопано п'ять напівзаглиблених жител [Черниш, 1962, с. 212]. Другий горизонт, який перекидає землянки, містить наземні глинобитні житла площею до 200 м².

Кераміка репрезентована кухонним посудом із недбало заглаженою поверхнею, із заглибленим орнаментом та розписною керамікою.

Як і у Городниця-Городище, заглиблений орнамент подекуди заповнено білою фарбою, а поверхня між ними заповнена червоною. Хоч посуд з канелюрами вже відсутній, проте розписний, на відміну від пам'яток ранішого часу, переважає. Фрагментів розписного посуду переважна більшість – 4 570 уламків, тоді як кухонного 330 [Черниш, 1953, с. 9]. Він прикрашений одно- та двокольоровим розписом – “незвиський тип кераміки”.

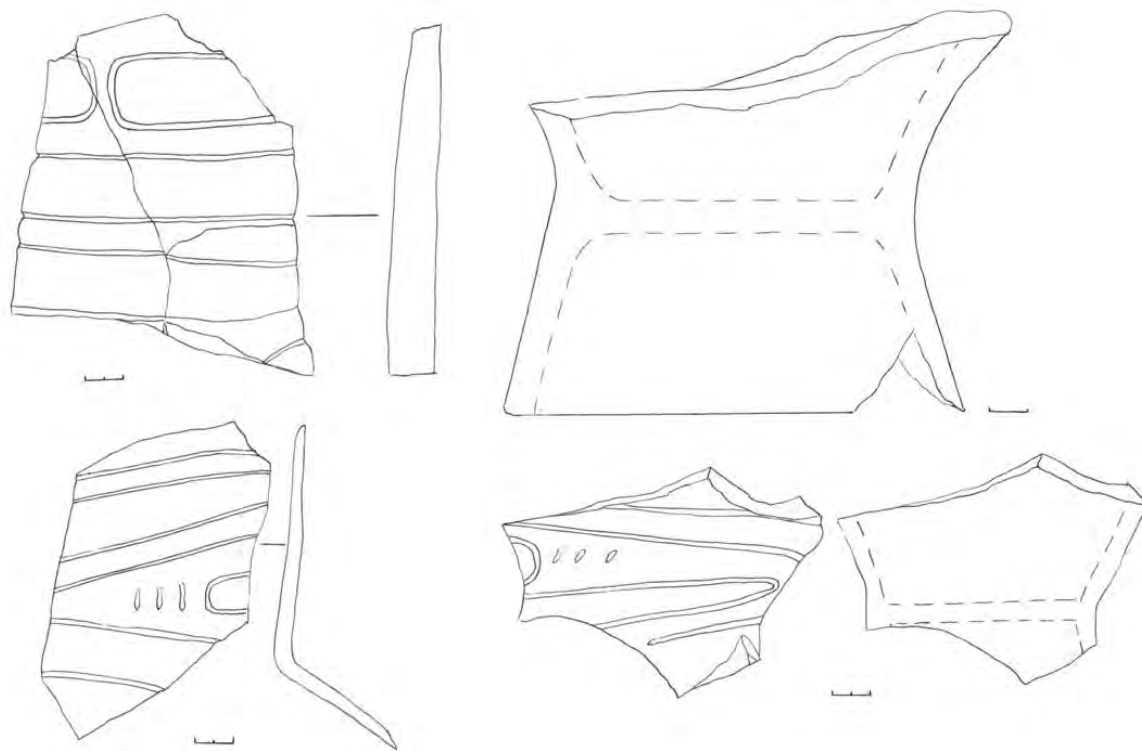

Рис. 2. Незвисько. Фрагменти біноклеподібних посудин та посудин на піддонах із заглибленим орнаментом (розкопки Л. Козловського, 1926)

Fig. 2. Nezvys'ko. Fragments of binocular-like pottery and pottery with pallets and in-depth ornament (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

Матеріали з розкопок К. Черниш добре відомі і висвітлені в літературі. Натомість кераміка здобута під час досліджень Л. Козловського не опублікована (окрім кількох окремих посудин), хоча цей керамічний комплекс містить більше тисячі одиниць і потребує систематизації. Ці матеріали важливі, оскільки багатшарових трипільських пам'яток у Придністер'ї обмаль.

К. Черниш наполягала на подібності з іншим багатшаровим трипільським поселенням регіону – Поливаним Ярм, адже середні шари на обох пам'ятках відносяться приблизно до одного часу, принаймні до одного й того ж етапу VII. Керамічний комплекс поселення цього часу в Поливаному Яру містить ті ж групи, що і в Незвисько: посуд з монохромним розписом та кухонний, ліплений з глини із домішками черепашок. Знахідки зібрано в основному в житлах – заглиблених та на площадках [Пассек, 1961, с. 67]. Але зазначимо, що керамічний комплекс Поливаного Яру III – містить матеріали, датовані початком VI. Потім у житті селища була перерва і наступний виток розвитку поселення припав на час VI–VII (Поливаний Яр II) [Попова, 2003]. У той час Незвисько відповідає фіналу VI і саме тому є особливо цікавим у плані дослідження формування орнаментальних особливостей етапу VI–VII.

Рис. 3. Незвисько. Фрагменти посудин, на яких поєднано заглиблений та розписний орнаменти (розкопки Л. Козловського, 1926)

Fig. 3. Nezvy's'ko. Fragments of pottery on which in-depth and painting ornaments were combined (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

Попередньо зазначимо, що поселення Незвисько II не включають до заліщицької групи, проте незвиські впливи на заліщицьку кераміку часу VI–VII суттєві. Саме тому ми розглядаємо пам'ятку як таку, що може поповнити відомості щодо формування заліщицької групи. К. Черниш та Т. Мовша зазначали, що заліщицька група як своєрідний тип, куди увійшли Заліщики, Вигнанка та інші, генетично пов'язана з поселенням нижніх горизонтів Незвисько [Мовша, 1985, с. 211].

У фондах Львівського історичного музею зберігається переважно кераміка часу VI і лише кілька посудинок, датованих VII.

Саме на посуді часу VI ми зосередимо увагу, оскільки найбільше нас цікавить фінальна стадія VI та вплив Незвисько на формування стилю VI–VII у регіоні. Всю кераміку розподілено на дві великі групи: кухонний та столовий посуд. Кухонний має грубу поверхню темно-сірого кольору та орнаментований заглибленим орнаментом по вінцях та пліч

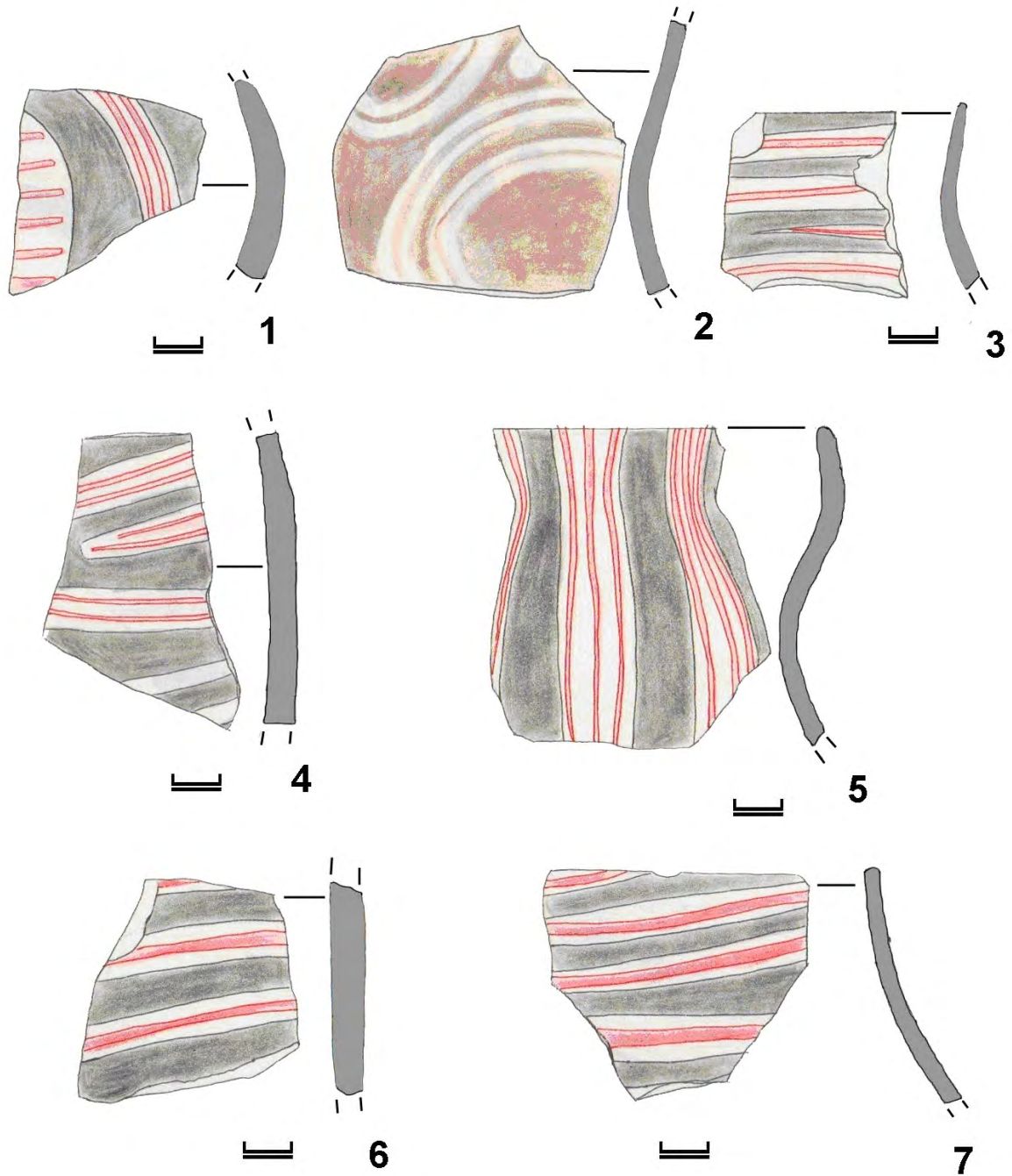

Рис. 4. Незвисько. Фрагменти розписного посуду (розкопки Л. Козловського, 1926)
Fig. 4. Nezvys'ko. Fragments of painted pottery (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

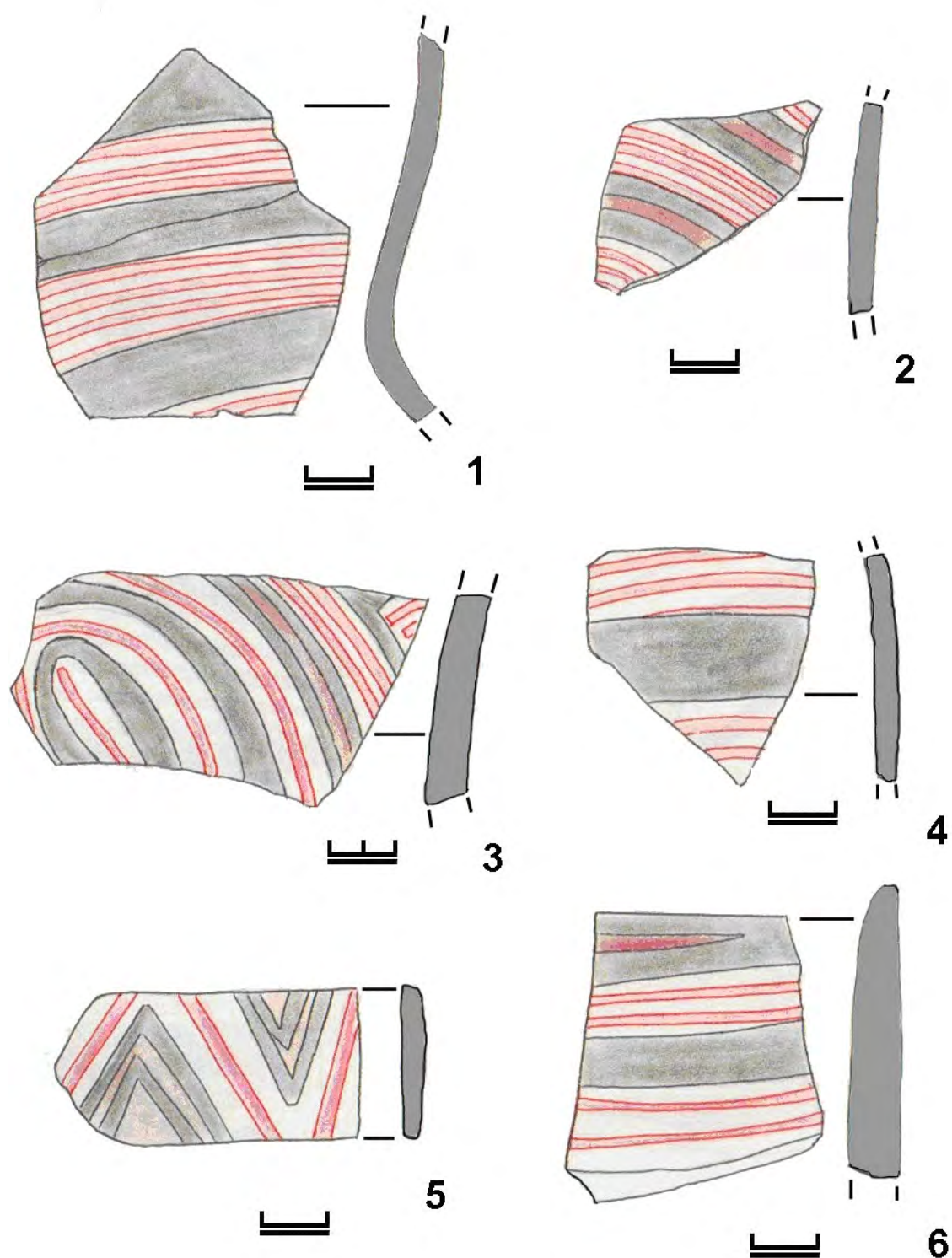

Рис. 5. Незвисько. Фрагменти розписного посуду (розкопки Л. Козловського, 1926)
Fig. 5. Nezvys'ko. Fragments of painted pottery (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

ках. Столове начиння виготовлено з добре відмуленої глини і складає відсоткову більшість (94 %). У масиві столового посуду розрізняємо кераміку із заглибленим та мальованим орнаментом. Посуд із заглибленим оздобленням товстостінний, глиняна маса світлого кольору. Можемо простежити наступні форми: миски з майже циліндричними вінцями; горщики, біноклеподібні посудини (рис. 1, 2). Орнамент у вигляді глибоких ліній, які утворюють композиції з кіл, овалів, горизонтальних і наискісних ліній, наносили на зовнішню поверхню. Подекуди поверхня пофарбована у червоний колір, а заглиблення заповнені білою фарбою. Цікаві фрагменти посудин, на яких заглиблений орнамент поєднано з розписним, коли зовнішня поверхня вкрита композицією із заглиблених ліній, а внутрішня – розписана (рис. 3).

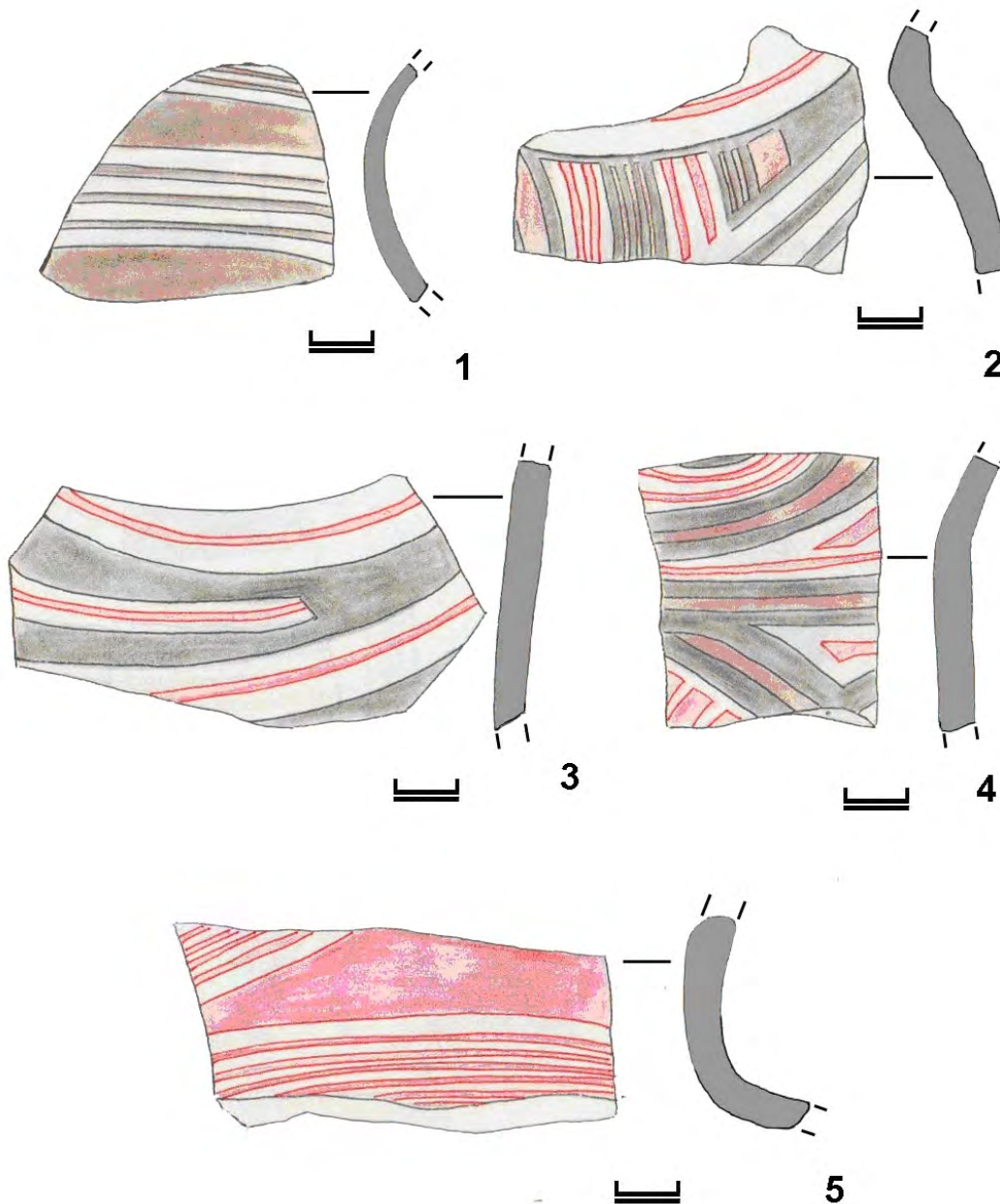

Рис. 6. Незвисько. Фрагменти розписного посуду (розкопки Л. Козловського, 1926)
Fig. 6. Nezvy's'ko. Fragments of painted pottery (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

Посуд з розписним орнаментом більш варіабельний за формами, а сам орнамент поділяється на біхромний та поліхромний. Виокремлюємо кілька форм посуду:

– Грушоподібні посудини із загнутою до середини шийкою, часом на широких та високих піддонах, мали орнамент, що складався з компонування спіралей, які вкривали тулуб посудини майже до самого денця.

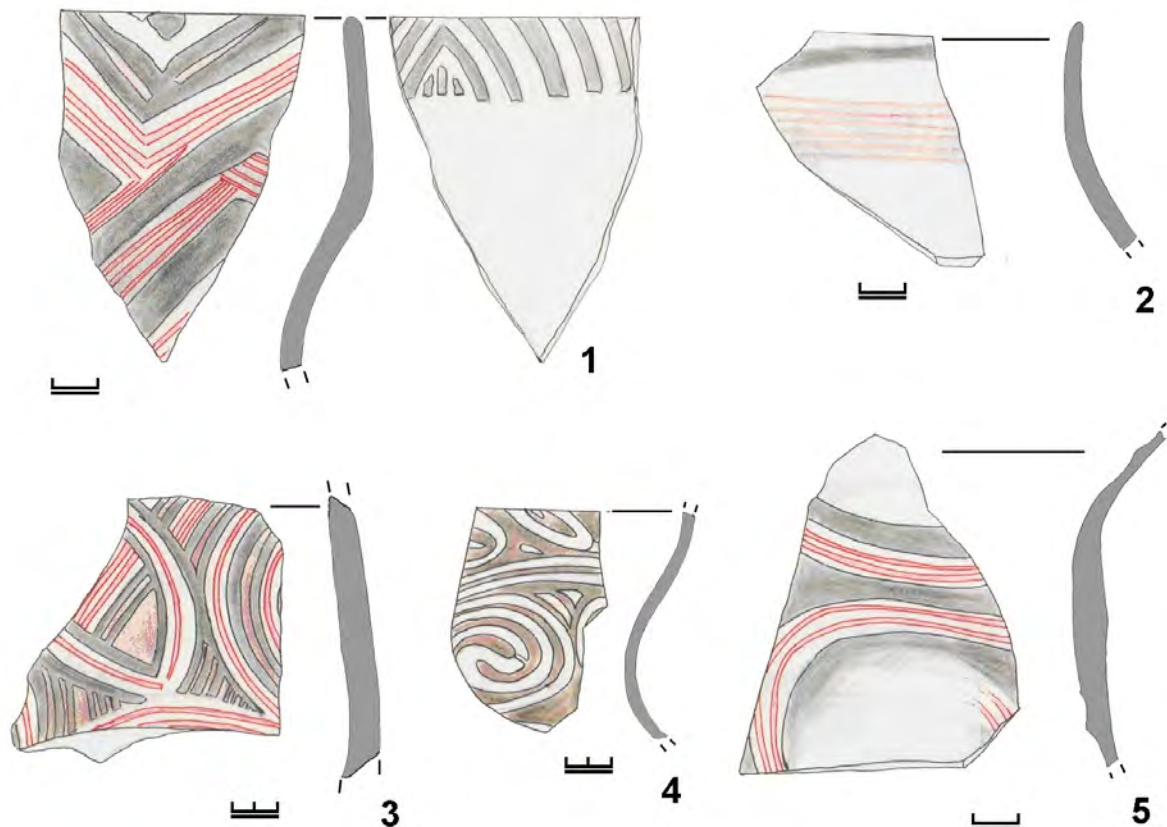

Рис. 7. Незвисько. Фрагменти розписного посуду (розкопки Л. Козловського, 1926 р.)

Fig. 7. Nezvys'ko. Fragments of painted pottery (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

– Шоломоподібні покритки, орнамент яких складали спіралі або вертикальні полоси та трикутники.

– Конічні миски різних розмірів, у т.ч. мініатюрні. Декорували зовнішню і внутрішню поверхню однаково. Конічні миски розписували з'єднаними овалами і мали хвилясті або прямі з 3–4 смуг стрічки орнаменту, іноді від них відходили зубчики.

– Кубки різних розмірів, орнаментовані ламаними лініями та гірляндовим орнаментом. Для побудови малюнку переважно використано чорні лінії та білі смуги, заповнені тонкими червоними лініями, або біхромний розпис червоною та білою фарбами. Кубки з округлим тулубом, маленьким денцем та високою звуженою шийкою – прямою або відігнутою біля вінець, що досить часто мали два невеликі вушка з горизонтальним отвором. Фрагмент кубка з композицією з кіл [Смірнова, Черниш, 1956, табл. XII, рис. 4], подібну до зразків з Більче-Золотого Парк I, Аріушд [Laszlo, 1924, pl. III, 6–8], Фрумушика [Matasă, 1946, pl. VI–XII; Dumitrescu, 1974, fig. 111], Извоаре [Vulpe, 1957, fig. 138, 2; 139, 2; 157, 1; 167, 1], Тирпешть [Marinescu-Bilcu, 1981, fig. 168, 1; 173, 2, 3; 174, 1] на перших етапах Кукутень А та в Дрегушень етапу Кукутень А4 [Marinescu-Bilcu, 1989, fig. 14, 5; 2000, fig. 121, 1]. У кераміці Більче-Золотого Парку I такий розпис на кубках зберігся, напевно, як архаїзм.

– Ложки репрезентовані фрагментами, орнаментованими червоною та білою фарбами.

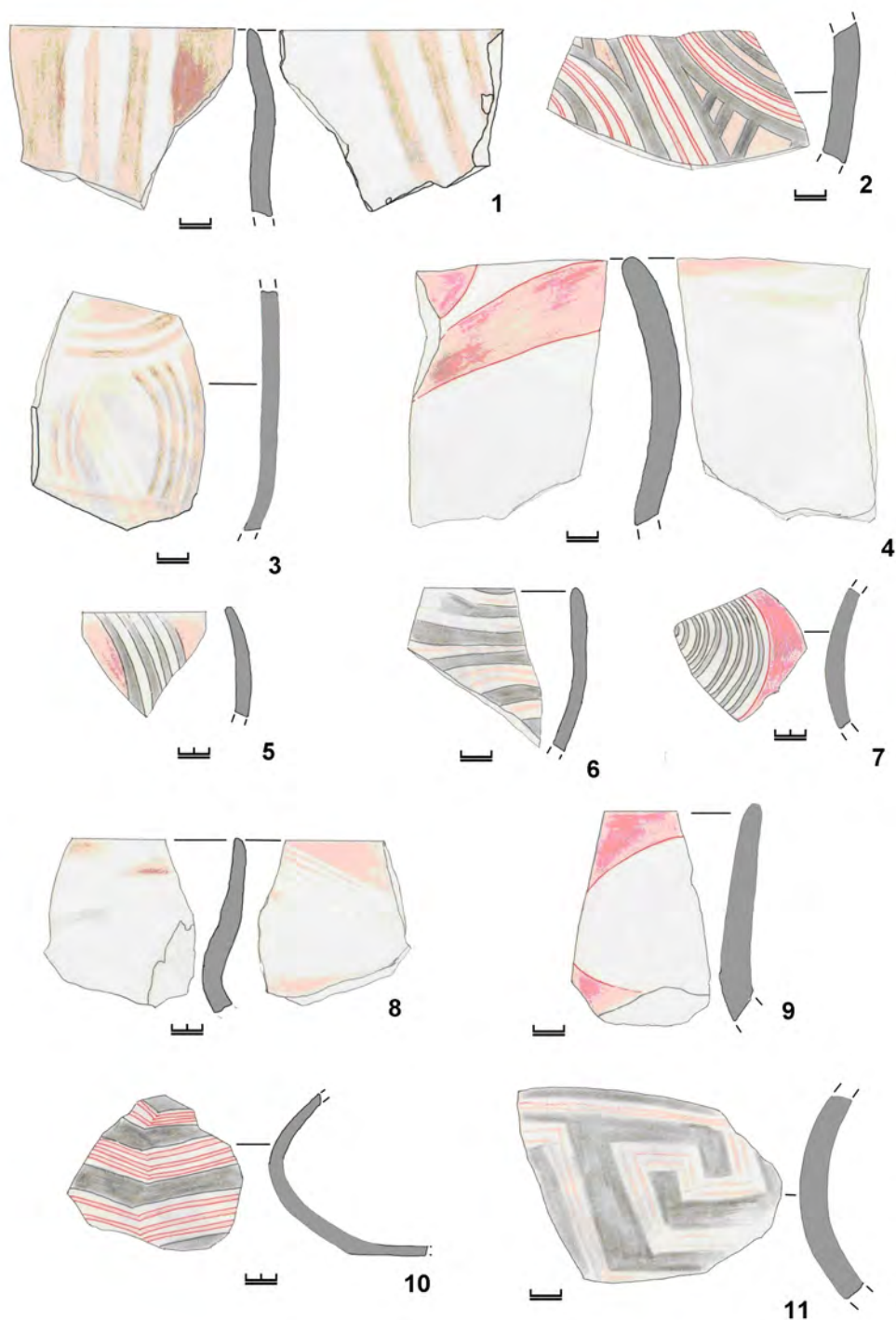

Рис. 8. Незвисько. Фрагменти розписного посуду (розкопки Л. Козловського, 1926)
Fig. 8. Nezvys'ko. Fragments of painted pottery (excavations led by L. Kozłowski in 1926)

– Мініатюрний тонкостінний горщик видовженої форми. На ньому нанесена поліхромна композиція у вигляді чергування вертикальних смуг – чорної та білої, заповненої тонкими червоними лініями. Під вінцями однієї з посудин зберігся зигзагоподібний орнамент, виконаний червоною та білою фарбами, аналогічний до розпису на фрагменті з Бучача (рис. 4–8).

У розписах на керамічному посуді з'являються поєднання чорних смуг з білими, заповненими тонкими червоними лініями, гірляндовий та ялинковий орнаменти, у деяких випадках композиції поділено на пояси. Очевидно, як зазначав Р. Вульпе [Vulpe, 1956, s. 79], а пізніше К. Черниш [Черныш, 1962, с. 70], можемо спостерігати у керамічному комплексі пам'ятки перехідні риси від етапу VI до VI–VII. Такий поліхромний розпис бачимо не лише на посуді Незвиська II, але і Кудринців, Фридрівців, Кадиївців, де основна стрічка спіралі змінює ширину і робить нерівні оберти. Чорному кольору надано більшого значення – він тепер не просто лінія, що оконтурює малюнок, а тло композиції. Очевидно, ми маємо справу з перехідними елементами орнаменту [Vulpe, 1956, s. 79]. Наявність таких пам'яток давала підстави робити висновки, що перехід від Кукутень А до Кукутень АВ проходив як на заході, так і на сході від Прута [Marinescu-Bîlcu, 1989, s. 232]. На етапі VI на деяких пам'ятках разом з поліхромним розписом простежено і біхромний, які видозмінювались і з часом, вірогідно, утворили заліщицьку кераміку.

Наявність такого посуду демонструє як орнаментация, характерна для етапу VI, поступово видозмінена чи заміщена заліщицькими зразками орнаменту етапу VI–VII.

Витоки орнаменту Трипілля VI–VII (і на заліщицьких пам'ятках у тому числі) можемо спостерігати на пам'ятках Молдови та Румунії (наприклад, на поселенні Дрегушень (Кукутень А4) простежуються розписи, характерні для Кадиївців, Фридрівців (як мотиви, так колористика)). На кераміці цього поселення бачимо, як довільне розташування орнаменту на поверхні поступово обмежується поясами), а також на дністерських пам'ятках кінця етапу VI (Незвисько II).

ЛІТЕРАТУРА

- Пастернак Я.* (1933). Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за час від 1929–1933 р. // Записки НТШ. – Львів. – Т. 152. – С. 113–130.
- Попова Т.А.* (2003). Поливанов Яр. – СПб. – 254 с.
- Смірнова Г.І., Черниш К.К.* (1954). Звіт про роботу Західно-української археологічної експедиції за 1954 рік // НА ІУ НАН України. – Оп. № 5. – Од. зб. № 154. – 58 с.
- Смірнова Г.І., Черниш К.К.* (1956). Звіт про розкопки верхніх шарів поселення біля с. Незвисько в 1956 році // НА ІУ НАН України. – Оп. № 5. – Од. зб. № 191. – 64 с.
- Смірнова Г.І., Черниш К.К.* (1957). Звіт про археологічні розкопки в с. Незвисько в 1957 році // НА ІУ НАН України. – Оп. № 5. – Од. зб. № 206. – 70 с.
- Черниш К.К.* (1952). Звіт про роботу трипільського загону Дністрянської археологічної експедиції за 1952 рік // НА ІУ НАН України. – Оп. №5. – Од. зб. № 118. – 37 с.
- Черниш К.К.* (1953). Звіт про розкопки нижніх горизонтів поселень в с. Незвисько Івано-Франківської області за 1953 р. // НА ІУ НАН України. – Оп. № 5. – Од. зб. № 135. – 28 с.
- Черныш Е.К.* (1962). Неолит и энеолит юга европейской части СССР // МИА. – Москва. – С. 5–85.
- Dumitrescu V.* (1974). Arta preistorică în România. – București. – 499 p.
- Kozłowski L.* (1930). Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach, Buczaczu. – Lwów. – 64 s.
- Kozłowski L.* (1939). Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej. – Lwów. – 104 s.
- Laszlo A.* (1914). Fouilles á la station primitive de Erösd (1907–1911) // Dolgazatok. – 1914. – Т. II. – S. 22–31.
- Marinescu-Bîlcu S.* (1981). Tîrpești. From Prehistory to History in Easten Romania // BAR. – Oxford. – 167 p.
- Marinescu-Bîlcu S.* (1989). Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații, proprii, aspecte regionale // SCIV. – București. – Т. 40, Nr. 3. – P. 215–241.
- Marinescu-Bîlcu S., Bolomey A.* (2000). Drăgușeni a cucutenian community. – București. – 205 p.
- Matasă C.* (1946). Frumușica, village prehistorique a ceramique peinte dans la Moldavie du nord. – București. – 148 p.
- Vulpe R.* (1957). Izvoare. Săpăturile din 1936–1948. – București. – 135 p.

REFERENCES

- Pasternak, Ia. (1933). Novi arkheolohichni nabutky ukrainskykh muzeiv u Lvovi za chas vid 1929–1933 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva Shevchenka*, 152. Lviv, 113–130 (in Ukrainian).
- Popova, T.A. (2003). *Polivanov Jar*. Sankt-Peterburg, 254 pp. (in Russian).
- Smirnova, H.I., & Chernysh, K.K. (1954). *Zvit pro robotu Zakhidno-ukrainskoi arkheolohichnoi ekspedytsii za 1954 rik*. *Naukovyi arkhiv Instytut ukraїnoznavstva, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy*. Op. 5. Od. zb. 154, 58 pp. (in Ukrainian).
- Smirnova, H.I., & Chernysh, K.K. (1956). *Zvit pro rozkopky verkhnikh shariv poselennia bilia s. Nezvysko v 1956 rotsi*. *Naukovyi arkhiv Instytut ukraїnoznavstva, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy*. Op. 5. Od. zb. 191, 64 pp. (in Ukrainian).
- Smirnova, H.I., & Chernysh, K.K. (1957). *Zvit pro arkheolohichni rozkopky v s. Nezvysko v 1957 rotsi*. *Naukovyi arkhiv Instytut ukraїnoznavstva, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy*. Op. 5. Od. zb. 206, 70 pp. (in Ukrainian).
- Chernysh, K.K. (1952). *Zvit pro robotu trypils'koho zahonu Dnistrianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii za 1952 rik*. *Naukovyi arkhiv Instytut ukraїnoznavstva, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy*. Op. 5. Od. zb. 118, 37 pp. (in Ukrainian).
- Chernysh, K.K. (1953). *Zvit pro rozkopky nyzhnikh horyzontiv poselen v s. Nezvysko Ivano-Frankivskoi oblasti za 1953 r.* Instytut ukraїnoznavstva Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Op. 5. Od. zb. 135, 28 pp. (in Ukrainian).
- Chernysh, E.K. (1962). Neolit i eneolit juga evropejskoj chasti USSR. *Materialy i issledovaniya po arheologii USSR*. Moskva, 5–85 (in Russian).
- Dumitrescu, V. (1974). *Arta preistorică în România*. București, 499 pp. (in Romanian).
- Kozłowski, L. (1930). *Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach, Buczaczu*. Lwów, 64 pp. (in Polish).
- Kozłowski, L. (1939). *Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej*. Lwów, 104 pp. (in Polish).
- Laszlo, A. (1914). Fouilles á la station primitive de Erösd (1907–1911). *Dolgazatok*, 2, 22–31 (in Romanian).
- Marinescu-Bilcu, S. (1981). Tîrpești. From Prehistory to History in Easten Romania. *British Archaeological Reports*, 167 pp. (in English).
- Marinescu-Bilcu, S. (1989). Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații, proprii, aspecte regionale. *Studii și Cercetări De Istorie Veche*, 40(3). București, 215–241 (in Romanian).
- Marinescu-Bilcu, S., Bolomey, A. (2000). *Drăgușeni a cucutenian community*. București, 205 pp. (in Romanian).
- Matasă, C. (1946). *Frumușica, village prehistorique a ceramique peinte dans la Moldavie du nord*. București, 148 pp. (in Romanian).
- Vulpe, R. (1957). *Izvoare. Săpăturile din 1936–1948*. București, 135 pp. (in Romanian).

Стаття: надійшла до редакції 24.11.2016
прийнята до друку 29.11.2016

CERAMIC COMPLEX OF TRYPILLIA SETTLEMENT OF NEZVYS'KO FROM EXCAVATIONS, LED
BY L. KOZŁOWSKI: ATTEMPT OF SYSTEMTIZATION

Jana YAKOVYSHYNA¹, Oksana KUTSENIAC²

*¹Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, L'viv, Ukraine, e-mail: jkovyshyna@ukr.net*

*²The Lviv Historical Museum,
Rynok Sq., 24, 79000, L'viv, Ukraine, e-mail: okutsenyak@gmail.com*

Multilayered settlement near Nezvys'ko (the site is situated on the northern outskirts of the village on high floodplain (5–6 m) of the right bank of the Dniester River above Black creek, which flows through the bottom of deep ravine) in Horodenka district, Ivano-Frankivsk region became known after researches carried out by expedition of the Lviv University led by L. Kozłowski with participation of R. Hutchinson and J. Preston in 1926. Fragments of pottery of Trypillia period were transferred to the Department of archeology of the museum of Shevchenko Scientific Society, and later to the Lviv Historical Museum. Today there are more than a thousand of artifacts from this settlement deposited there. There are mainly ceramics of BI period and only a few ceramic wares dated to the period of BII.

Materials from this excavation are almost not published yet, and in collections of the Lviv Historical Museum finds from two different sites, situated near Nezvys'ko, are mixed.

In paintings on ceramic ware appeared combination of black stripes with white, filled by thin red lines, garland-like and fir-tree-like ornaments, in some cases compositions are divided into several zones. Obviously, as it was noted by R. Vulpe and later by C. Chernysh, we can observe in ceramic complex of the site features of transition from phase BI to BI–BII. This polychrome painting we can see not only on ceramic ware from Nezvys'ko II, but also on ones from Kudrintsi, Frydrivtsi, Kadyivtsi where the main spiral strip changes its width and made unequal turns.

Black color is obtained more importance. It is not just a line that outlines picture, but the background of composition now. Obviously, we are dealing with transition elements of decoration. The presences of such sites allow us to conclude that the transition from Cucuteni A to Cucuteni AB took place both to the west and to the east from Prut River's basin. On the stage BI on some sites together with polychrome paintings bichrome one is traced. They are evolved over time and probably formed Zalishchyky type of ceramics.

Key words: Nezvys'ko, ceramic complex, Trypillia culture, L. Kozłowski.